

The Role of Universities in the Development of Social Innovation: Identifying Research Trends, Knowledge Gaps, and Future Directions

Mona Allahyary¹, and Ali Mobini Dehkordi²

1. PhD Student in Entrepreneurship, Faculty of Entrepreneurship, University of Tehran, Tehran, Iran. E-mail: monaallahyari@ut.ac.ir
2. Professor, Faculty of Entrepreneurship, University of Tehran, Tehran, Iran. E-mail: mobini@ut.ac.ir

Article Info

Article type:
Research

Article history:

Received: 2025/09/20

Received in revised:

2025/10/11

Accepted: 2025/11/01

Available online: 2025/11/11

Keywords:

Social innovation, University,
Third mission of the
university, Sustainability,
Bibliometric analysis.

ABSTRACT

Objective: Given the increasing complexity of social and environmental challenges and the evolving role of universities in the 21st century, the present study aims to identify scientific trends, knowledge gaps, and future research directions regarding the role of universities in the development of social innovation. This study focuses on the third mission of universities and seeks to define their position as key actors in generating social value, facilitating multi-sectoral collaborations, and achieving sustainable development.

Methodology: This study employs a bibliometric analysis combined with scientific visualization. The sample includes academic articles published in Q1-ranked journals indexed in Scopus between 2015 and August 2025. A systematic screening process was conducted to ensure that only articles directly related to the role of universities in developing social innovation were included, while other types of documents and irrelevant studies were excluded. Ultimately, 163 relevant articles were selected for analysis. In the data analysis phase, BibExcel software was used for data cleaning, standardization, and preparation of bibliometric data. Then, VOSviewer was used for network analysis and scientific visualization, mapping the co-authorship networks, international collaborations, leading institutions, and clusters of co-occurring keywords.

Findings: The analysis revealed an upward trend in the volume of scientific output in this field over the past decade, with 2022 marking the peak year, featuring 25 published articles. The UK, Italy, and the United States are the leading countries in this domain, with the highest number of citations attributed to their scholars. In terms of institutions, HSE University in Russia and Lund University in Sweden have contributed the most to the publication of articles. Moreover, the journal *Technological Forecasting and Social Change* emerged as the most influential publication in this field, with 15 articles and 1377 citations. Cluster analysis of keywords revealed four main conceptual streams: first, "Systemic Innovation for Sustainability", emphasizing the link between sustainable development, novel business models, and circular economy; second, "Social Innovation and Entrepreneurship within Governance and Civil Society", highlighting the role of policymaking, civil society, and social enterprises in innovation; third, "Education and Inclusive Innovation for Empowerment and Competitiveness", underlining the importance of higher education in promoting social justice and competitive capacity; and fourth, "Universities as Key Actors in Social Innovation", reflecting the direct role of universities in generating social knowledge and their socio-economic impact.

Conclusion: The evolution of research over the past decade has moved from initial conceptualization (pre-2019) to theoretical maturity (2019–2020), to ecosystemic and network approaches (2021–2022), and finally to a focus on performance measurement and scalability (2022 onward). This shift indicates that universities are increasingly acting as intermediary institutions bridging science, society, and the economy, playing a pivotal role in achieving sustainable development goals. By providing a comprehensive overview of scientific trends and future directions, this study offers a framework for future research, data-driven policymaking, and rethinking the third mission of universities. Overall, the success of university-driven social innovation relies on the synergy between systemic approaches, participatory governance, education, and empowerment.

Cite this article: Allahyary, Mona; Mobini Dehkordi, Ali (2025). The Role of Universities in the Development of Social Innovation: Identifying Research Trends, Knowledge Gaps, and Future Directions, *Applied Scientometric Studies*, 2(3), 1 - 24. <https://doi.org/10.22091/apss.2026.13934.1060>

© Author(s) retain the copyright and full publishing rights.

Publisher: University of Qom.

DOI: <http://doi.org/10.22091/apss.2026.13934.1060>

نقش دانشگاه در توسعه نوآوری اجتماعی: شناسایی روندهای پژوهشی، شکاف‌های دانشی و مسیرهای آینده

مونا الهیاری^۱، و علی مبینی دهکردی^۲

۱. دانشجوی دکتری کارآفرینی، دانشکده کارآفرینی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: monaallahyari@ut.ac.ir

۲. استاد، دانشکده کارآفرینی، دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول). رایانامه: mobini@ut.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی.</p> <p>تاریخچه مقاله: تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۶/۲۹ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۷/۱۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۸/۱۰ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۸/۲۰</p> <p>کلیدواژه‌ها: نوآوری اجتماعی، دانشگاه، مأموریت سوم دانشگاه، پایداری، تحلیل کتاب‌سنجی.</p>	<p>هدف: با توجه به پیچیدگی فزاینده چالش‌های اجتماعی و زیست‌محیطی و تحول نقش دانشگاه‌ها در قرن بیست‌ویکم، پژوهش حاضر با هدف شناسایی روندهای علمی، شکاف‌های دانشی و مسیرهای آتی پژوهش در حوزه نقش دانشگاه‌ها در توسعه نوآوری اجتماعی انجام شده است. این مطالعه بر مأموریت سوم دانشگاه‌ها تمرکز دارد و می‌کوشد جایگاه آن‌ها را به‌عنوان کنشگرانی کلیدی در خلق ارزش اجتماعی، تسهیل همکاری‌های چندبخشی و تحقق توسعه پایدار تبیین کند.</p> <p>روش‌شناسی: پژوهش حاضر از روش تحلیل کتاب‌سنجی همراه با مصورسازی علمی بهره گرفت. پژوهش حاضر با رویکرد تحلیل کتاب‌سنجی و مصورسازی علمی انجام شده است. جامعه آماری شامل مقالات علمی منتشرشده در مجلات معتبر نمایه‌شده در پایگاه اسکوپوس با رتبه یک (Q1) طی بازه زمانی ۲۰۱۵ تا اگوست ۲۰۲۵ است. در مرحله گردآوری داده‌ها، فرایند غربالگری نظام‌مند انجام شد؛ به‌گونه‌ای که تنها مقالات نهایی چاپ‌شده در مجلات علمی مرتبط با موضوع نقش دانشگاه در توسعه نوآوری اجتماعی انتخاب گردیدند و سایر انواع مستندات و مطالعات نامرتبط از نمونه حذف شدند. در نهایت، ۱۶۳ مقاله واجد شرایط وارد مرحله تحلیل شدند. در مرحله تحلیل داده‌ها، از نرم‌افزار بایب اکسل به‌منظور پاک‌سازی، استانداردسازی و آماده‌سازی داده‌های کتاب‌سنجی استفاده شد. سپس، نرم‌افزار وسوپور برای تحلیل شبکه‌ای و مصورسازی روابط علمی به‌کار گرفته شد و شبکه‌های هم‌نالیفی نویسندگان، همکاری‌های بین‌المللی، مؤسسات پیشرو و خوشه‌های هم‌رخدادی کلیدواژه‌ها ترسیم و تفسیر گردید.</p> <p>یافته‌ها: بررسی مقالات نشان داد که حجم تولیدات علمی در این حوزه طی دهه اخیر روندی صعودی داشته و سال ۲۰۲۲ نقطه اوج انتشار مقالات با ۲۵ مقاله بوده است. بریتانیا، ایتالیا، و ایالات متحده سه کشور پیشرو در این حوزه محسوب می‌شوند و بیشترین میزان ارجاعات نیز به آثار پژوهشگران این کشورها تعلق دارد. از منظر سازمانی، دانشگاه اچ‌اس‌ای روسیه و دانشگاه لوند سوئد بیشترین سهم در تولید مقالات را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین، مجله پیش‌بینی فناوری و تغییر اجتماعی با ۱۵ مقاله و ۱۳۷۷ ارجاع، اثرگذارترین نشریه در این حوزه شناسایی شد. تحلیل خوشه‌ای کلیدواژه‌ها چهار جریان مفهومی اصلی را آشکار ساخت: نخست، «نوآوری سیستمی برای پایداری» که بر ارتباط میان توسعه پایدار، مدل‌های کسب‌وکار نوین، و اقتصاد چرخشی تأکید دارد؛ دوم، «نوآوری و کارآفرینی اجتماعی در بستر حکمرانی و جامعه مدنی» که نقش سیاست‌گذاری، جامعه مدنی، و بنگاه‌های اجتماعی را در توسعه نوآوری برجسته می‌کند؛ سوم، «پیوند آموزش و نوآوری فراگیر در جهت توانمندسازی و رقابت‌پذیری» که نشان‌دهنده اهمیت آموزش عالی در ارتقاء عدالت اجتماعی و ظرفیت‌های رقابتی است؛ و چهارم، «دانشگاه به‌عنوان کنشگر کلیدی نوآوری اجتماعی» که بیانگر نقش مستقیم دانشگاه در تولید دانش اجتماعی و اثرگذاری اقتصادی-اجتماعی است.</p> <p>نتیجه‌گیری: سیر تحول پژوهش‌ها طی این دهه از مرحله مفهوم‌پردازی اولیه (پیش از ۲۰۱۹) به سمت بلوغ نظری (۲۰۱۹-۲۰۲۰)، رویکرد اکوسیستمی و شبکه‌ای (۲۰۲۱-۲۰۲۲)، و در نهایت تمرکز بر سنجش عملکرد و مقیاس‌پذیری (۲۰۲۲ به بعد) حرکت کرده‌اند. این تحول بیانگر آن است که دانشگاه‌ها بیش‌ازپیش به‌عنوان نهادهایی میانجی در تعامل علم، جامعه، و اقتصاد عمل کرده و نقش تعیین‌کننده‌ای در تحقق اهداف توسعه پایدار دارند. این مطالعه با ارائه تصویری جامع از روندهای علمی و مسیرهای آتی، چارچوبی برای پژوهش‌های آینده، سیاست‌گذاری مبتنی بر داده و بازاندیشی</p>

در مأموریت سوم دانشگاه‌ها فراهم می‌کند. در مجموع، موفقیت نوآوری اجتماعی دانشگاهی مستلزم هم‌افزایی میان رویکردهای سیستمی، حکمرانی مشارکتی، آموزش و توانمندسازی است.

استناد: الهیاری، مونا؛ مبینی دهکردی، علی (۱۴۰۴). نقش دانشگاه در توسعه نوآوری اجتماعی: شناسایی روندهای پژوهشی، شکاف‌های دانشی و مسیرهای آینده. *مطالعات کاربردی علم‌سنجی*، ۲ (۳)، ۱-۲۴. <https://doi.org/10.22091/apss.2026.13934.1060>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه قم.

۱. مقدمه

با افزایش پیچیدگی چالش‌های اجتماعی و محیطی در جهان امروز، دانشگاه‌ها از نقش‌های سنتی خود به‌عنوان مراکز تنها آموزشی و پژوهشی فراتر رفته و به بازیگران کلیدی در اکوسیستم‌های نوآوری تبدیل شده‌اند (Marchant-Pérez & Ferreira, 2024; Solis-Navarrete, Bucio-Mendoza & Paneque-Gálvez, 2021). این تحوّل نه تنها در پاسخ به نیازهای جامعه، بلکه به دلیل ظهور مفاهیم جدیدی مانند نوآوری اجتماعی رخ داده است (Solis-Navarrete, Bucio-Mendoza & Paneque-Gálvez, 2021). نوآوری اجتماعی به ایده‌های جدیدی گفته می‌شود که با هدف دستیابی به اهداف اجتماعی و برطرف کردن نیازهای اجتماعی، به ایجاد ارزش در جامعه می‌پردازند. این نوآوری‌ها فراتر از نوآوری‌های صرفاً فناورانه، بر تغییر روابط اجتماعی، همکاری‌های جمعی، و توانمندسازی افراد و جوامع تأکید دارند (Osorio et al., 2024). در این میان، دانشگاه‌ها بازیگران کلیدی هستند که نقشی حیاتی در هدایت نوآوری منطقه‌ای و دستیابی به اهداف پایداری دارند. این نقش از راه آموزش و پرورش «اخلاقیت سیستمی» محقق می‌شود (Sica et al., 2025).

این تغییر پارادایم، مأموریت دانشگاه‌ها را از تولید و انتقال دانش برای توسعه اقتصادی و ایجاد ثروت به یک مأموریت گسترده‌تر تحوّل داده است که بر نوآوری‌های فراگیر و جامعه‌محور تمرکز دارد (Camelo-Ordaz et al., 2025). این مأموریت جدید، مأموریت سوم دانشگاه نامیده می‌شود و فعالیت‌های دانشگاه در برقراری ارتباط با جامعه را در بر می‌گیرد (Málovics et al., 2025). در این راستا، مفاهیمی مانند «مسئولیت اجتماعی دانشگاه»^۱ به‌عنوان پیش‌ران‌های کلیدی مطرح شده‌اند (Camelo-Ordaz et al., 2025). مسئولیت اجتماعی دانشگاه به تعهد داوطلبانه دانشگاه‌ها برای ادغام دغدغه‌های اجتماعی و اخلاقی در وظایف اصلی خود، از جمله آموزش، پژوهش، و مدیریت، گفته می‌شود. دانشگاه‌هایی که سطح بالایی از مسئولیت اجتماعی دانشگاه دارند، می‌توانند به شکل‌دهی ارزش‌های اجتماعی و زیست‌محیطی در میان کارآفرینان دانشگاهی کمک کرده و راهبردهای آن‌ها را به سمت اهداف پایداری سوق دهند (Camelo-Ordaz et al., 2025; Alvarenga et al., 2024). این امر دانشگاه‌ها را به نهادهایی تبدیل می‌کند که با الهام بخشیدن به کارآفرینان و هدایت آن‌ها به سمت پایداری، به‌عنوان موتور محرک توسعه اقتصادی و اجتماعی عمل می‌کنند (Valencia-Arias et al., 2024). با این حال، با وجود اهمیت روزافزون نوآوری اجتماعی، درک کاملی از نقش چندوجهی دانشگاه‌ها در این زمینه در ادبیات پژوهشی وجود ندارد (Camelo-Ordaz et al., 2025). این حوزه با ابهامات و شکاف‌های دانشی متعددی روبه‌رو است.

نخست، نبود یک تعریف مشخص و توافق‌شده از نوآوری اجتماعی، اندازه‌گیری تأثیرات آن را با چالش روبه‌رو می‌کند، این امر باعث می‌شود که پژوهشگران نتوانند به راحتی کار خود را به‌عنوان نوآوری اجتماعی تعریف کرده و ارزیابی تأثیرات آن دشوار شود (Vargas-Merino, 2025; Osorio et al., 2024). دوم، کمبود پژوهش‌های چندسطحی یک شکاف دانشی مهم است. تحلیل‌های تجربی چندسطحی که اثرات متقابل عوامل فردی (مانند تیم کارآفرینی) و زمینه‌ای (مانند دانشگاه مادر) را بر نوآوری اجتماعی بررسی کنند، به‌ندرت انجام گرفته است (Camelo-Ordaz et al., 2025). این نوع پژوهش برای درک کامل این پدیده ضروری است. سوم، در حالی که در ادبیات بین‌المللی اخیر بر نقش کاربران، پلتفرم‌ها، و نوآوری اجتماعی تأکید می‌شود، برخی مطالعات نشان می‌دهند که در محافل آکادمیک برخی کشورها مانند چین، تمرکز بیشتر بر جست‌وجوی دانش خارجی برای بهبود عملکرد شرکت‌ها بوده و به این ابعاد کمتر توجه شده است. این تفاوت‌های فرهنگی و نهادی در اولویت‌بندی پژوهش‌ها، نیاز به بررسی

عمیق‌تر روندهای پژوهشی در سطح جهانی را برجسته می‌کند (Benneworth & Cunha, 2015). چهارم، یک شکاف آشکار بین کارآفرینی دانشگاهی و نوآوری اجتماعی در ادبیات وجود دارد. پژوهش‌های کمی به عوامل تأثیرگذار بر ارتباط میان ابتکارات کارآفرینانه و نتایج اجتماعی پرداخته‌اند. در نهایت، با وجود اهمیت شرکت‌های زایشی دانشگاهی (ASOs) در این فرایند، میزان مشارکت واقعی و تأثیرات عینی آن‌ها در دستیابی به اهداف پایداری به‌طور کامل مشخص نیست (Camelo-Ordaz et al., 2025).

در این راستا، این مقاله با هدف پُر کردن این شکاف‌های دانشی، به بررسی تکامل جریان‌های پژوهشی در حوزه نقش دانشگاه در توسعه نوآوری اجتماعی می‌پردازد. ما با انجام یک تحلیل هم‌تألیفی نویسندگان و هم‌رخدادی واژگان کلیدی در ادبیات علمی این حوزه، به دنبال شناسایی روندهای اصلی پژوهشی، شکاف‌های دانشی موجود در ادبیات فعلی، و مسیرهای پژوهشی آینده هستیم. این پژوهش با ارائه یک تصویر جامع از وضعیت فعلی پژوهش‌ها، به پُر کردن شکاف‌های دانشی موجود کمک می‌کند و مسیرهای جدیدی را برای پژوهشگران آینده ترسیم می‌نماید. یافته‌های ما برای دانشگاه‌ها، سیاست‌گذاران و کارآفرینان اجتماعی نیز کاربردی خواهد بود تا بتوانند استراتژی‌ها و سیاست‌های خود را برای ایجاد تأثیری پایدار و تحوّل‌آفرین بهینه سازند.

۲. مبانی نظری پژوهش

مفاهیم نوآوری اجتماعی

مفهوم نوآوری اجتماعی در ادبیات علمی تعاریف متعددی دارد و همین امر سبب تنوع رویکردها در بررسی آن شده است. برای مثال از نگاه بنیاد یانگ^۱ (۲۰۱۲) نوآوری اجتماعی راه‌حل‌های جدید و مؤثرتری است که هم‌زمان یک نیاز اجتماعی را برطرف کرده و به قابلیت‌ها و روابط جدید یا بهبودیافته و استفاده بهتر از منابع منجر می‌شود (Solis-Navarrete, Bucio-Mendoza & Paneque-Gálvez, 2012; Caulier-Grice et al., 2021). فرانز، هوخگرتر و هاوالدت^۲ (۲۰۱۲) بیان داشته‌اند نوآوری اجتماعی تغییری در عمل اجتماعی است؛ یعنی تغییر در نحوه تصمیم‌گیری، رفتار، و کنش افراد به‌شیوه فردی یا جمعی. هوالدت و کوپ^۳ (۲۰۱۲) نوآوری اجتماعی را ترکیب جدید و/یا پیکربندی نوین از اقدامات اجتماعی تعریف می‌کنند که در حوزه‌های مشخصی از فعالیت‌ها یا در بسترهای اجتماعی خاص پدیدار می‌شود. مولارت^۴ (۲۰۱۳) بیان می‌کند نوآوری اجتماعی خلق محصولات، خدمات، ساختارهای سازمانی، یا فعالیت‌های جدیدی است که نسبت به رویکردهای سنتی دولتی، خیرخواهانه، یا بازارمحور در پاسخ به محرومیت اجتماعی مؤثرتر هستند. هاکسلتین و همکاران^۵ (۲۰۱۶) بیان کرده‌اند که ما نوآوری اجتماعی را تغییر در روابط اجتماعی در نظر می‌گیریم؛ تغییری که شامل شیوه‌های نوین انجام دادن کارها، سازمان‌دهی، چارچوب‌بندی، و دانستن است. همچنین بیان داشته‌اند که ما نوآوری اجتماعی تحوّل‌آفرین را به‌عنوان نوآوری اجتماعی در نظر می‌گیریم که نهاد‌های غالب در زمینه اجتماعی را به چالش می‌کشد، دگرگون می‌سازد، یا جایگزین می‌کند. گوادراما و آکوستا^۶ (۲۰۱۶) نوآوری اجتماعی را به معنای حل مشکلات اجتماعی در درون خود جامعه می‌دانند. ادواردز-شاختر و والاس^۷ (۲۰۱۷) نوآوری اجتماعی را یک فرایند یادگیری جمعی می‌دانند که با هدف حل یک نیاز اجتماعی از راه تغییر در شیوه‌های اجتماعی، منجر به دگرگونی در روابط، سیستم‌ها، و ساختارهای اجتماعی می‌شود و در نتیجه یک تغییر اجتماعی-فنی بزرگ کمک می‌کند. از

1. Young Foundation

2. Franz, Hochgerner & Howaldt

3. Howaldt & Kopp

4. Moulart

5. Haxeltine et al.,

6. Guadarrama and Acosta

7. Edwards-Schachter & Wallace

نگاه هیئت مشورتی علمی و فناوری^۱ (۲۰۱۸) نوآوری اجتماعی شامل تولید یک محصول، فرایند، خدمت، یا مدل جدید با تأثیر قابل اندازه‌گیری است که پایدارتر یا عادلانه‌تر از نمونه موجود باشد. همچنین می‌تواند تولید چیزی باشد که یک مشکل با منافع عمومی را حل کند، جایی که ارزش تولیدشده در جامعه توزیع‌شده و به آن قدرت می‌دهد (Científico & Tecnológico, 2018). دفتر مشاوران سیاستی اروپا^۲ نوآوری اجتماعی را «نوآوری‌هایی که هم در اهداف و هم در ابزارها اجتماعی هستند» تعریف کرده و معتقدند که این نوآوری‌ها راهی مؤثر برای «توانمندسازی مردم» و «پیشبرد تغییر اجتماعی» فراهم می‌کنند (Avelino et al., 2019). از نگاه بابو و همکاران^۳ (۲۰۲۰) نوآوری اجتماعی یک چارچوب سه‌گانه متشکل از اکوسیستم‌های خدماتی، پلتفرم‌های خدماتی، و هم‌آفرینی ارزش است که بر مبنای تعامل میان ذی‌نفعان شکل می‌گیرد.

نوآوری اجتماعی می‌تواند یک محصول، فرایند، یا فناوری باشد، یا یک اصل، ایده، قانون، جنبش اجتماعی، مداخله، یا ترکیبی از این‌ها باشد. نوآوری اجتماعی، راه‌حل‌های جدیدی برای یک نیاز اجتماعی است که مؤثرتر، کارآمدتر، پایدارتر، یا عادلانه‌تر از راه‌حل‌های فعلی هستند و ارزشی که ایجاد می‌کنند، در درجه اول به جامعه تعلق دارد، نه به افراد خصوصی. برخی پژوهشگران پنج عنصر کلیدی برای نوآوری اجتماعی شناسایی کرده‌اند: (۱) به یک نیاز اجتماعی می‌پردازد. (۲) نوآورانه است. (۳) شامل پیاده‌سازی و اجرا می‌شود. (۴) بهبود ایجاد می‌کند. (۵) شامل روابط و همکاری‌ها است (Benzies et al., 2024).

نقش دانشگاه در نوآوری اجتماعی

دانشگاه‌ها در دهه‌های اخیر تنها به‌عنوان مراکز آموزش و پژوهش سنتی شناخته نمی‌شوند، بلکه به‌مثابه نهادهای اجتماعی اثرگذار نقش مهمی در نوآوری اجتماعی ایفا می‌کنند. این نقش در قالب مأموریت سوم دانشگاه تعریف شده یعنی فراتر رفتن از آموزش و پژوهش و ورود فعال به حل مسائل اجتماعی و توسعه پایدار (Bayuo, Chaminade & Göransson, 2020). دانشگاه‌ها محیطی هستند که در آن ایده‌ها، روش‌ها، و فناوری‌های نوین به وجود می‌آیند. اما در زمینه نوآوری اجتماعی تمرکز صرف بر انتقال دانش کافی نیست. بلکه دانشگاه‌ها باید با جامعه مدنی، سازمان‌های غیردولتی، و بخش دولتی و خصوصی در تعامل باشند تا هم‌تولید و هم‌آفرینی دانش اجتماعی محقق شود (Bellandi, Donati, & Cataneo, 2021). یکی از ابزارهای مهم دانشگاه‌ها برای مشارکت در نوآوری اجتماعی، ایجاد آزمایشگاه‌های زنده^۴ است. این فضاها امکان آزمودن ایده‌ها و هم‌آفرینی راه‌حل‌ها با ذی‌نفعان محلی را فراهم می‌سازند و به بستری برای یادگیری اجتماعی تبدیل می‌شوند (Petersen & Kruss, 2021). نقش دانشگاه‌ها در نوآوری اجتماعی ارتباط مستقیمی با اهداف توسعه پایدار دارد. دانشگاه‌ها با طراحی پروژه‌های میان‌رشته‌ای، ارتقاء ظرفیت اجتماعی، و تربیت نسل آینده دانشجویان مسئولیت‌پذیر، به تحقق عدالت اجتماعی و زیست‌پذیری کمک می‌کنند (Arocena & Sutz, 2021). در ادبیات نوآوری، دانشگاه‌ها یکی از ارکان مدل مارپیچ سه‌گانه (دولت-صنعت-دانشگاه) محسوب می‌شوند. در حوزه نوآوری اجتماعی، این چارچوب به مارپیچ چهارگانه ارتقاء یافته است که جامعه مدنی را نیز به‌عنوان بازیگر کلیدی وارد می‌کند. این مدل‌ها نشان می‌دهند که دانشگاه‌ها نقشی میانجی‌گرانه میان علم، سیاست، اقتصاد، و جامعه ایفا می‌کنند (Carayannis & Campbell, 2017). نوآوری اجتماعی دانشگاهی ارتباط نزدیکی با مسئولیت اجتماعی دانشگاه دارد. این رویکرد تأکید می‌کند که دانشگاه‌ها باید دغدغه‌های اجتماعی و زیست‌محیطی را در آموزش، پژوهش، و مدیریت خود ادغام کنند. بنابراین، نوآوری اجتماعی به‌عنوان

1. FCCyT

2. BEPA

3. Babu et al.,

4. Living Labs

ابزاری برای تحقق مسئولیت اجتماعی دانشگاه عمل می‌کند و دانشگاه را به گنشگری فعال در تغییر اجتماعی تبدیل می‌سازد (Arocena & Sutz, 2021). دانشگاه‌ها در نوآوری اجتماعی نقش تولیدکننده دانش اجتماعی، تسهیل‌گر همکاری‌های چندبخشی، آزمایشگاه زنده برای راه‌حل‌های اجتماعی، و محرک توسعه پایدار را ایفا می‌کنند. بدون حضور دانشگاه‌ها به‌عنوان نهادهای متصل‌کننده علم و جامعه، مقیاس‌پذیری و پایداری نوآوری‌های اجتماعی دشوار خواهد بود.

۳. روش پژوهش

در این پژوهش که از انواع پژوهش توصیفی-تحلیلی به شمار می‌رود از فنون کتاب‌شناختی و مصورسازی استفاده شده است. اولین نقشی که مطالعات کتاب‌شناختی برعهده دارند، ترسیم روند توسعه و گسترش علم در سطح ملی و فراتر از آن در سطح بین‌المللی است. این شیوه یکی از روش‌های تحلیل محتواست. هدف اصلی این تکنیک نشان دادن روند توسعه زمینه‌های علمی، با نمایش بصری ماتریس هم‌رخدادی کلمات انتخاب‌شده برطبق فراوانی آن‌ها در مجموعه است. جامعه آماری این پژوهش، مقالات علمی نمایه‌شده در مجلات رتبه یک در پایگاه داده‌ای اسکوپوس در حوزه موضوعی نقش دانشگاه در توسعه نوآوری اجتماعی از ابتدای سال ۲۰۱۵ تا اوایل آگوست ۲۰۲۵ میلادی است که تعداد ۱۶۳ مقاله را شامل می‌شود. با استفاده از نرم افزار بایب اکسل^۱ و ووسویور^۲ ارزیابی و مصورسازی انجام شد. بدین صورت که در گام اول کلیه متون و مستندات مرتبط موضوعی در پایگاه اسکوپوس با استفاده از کلیدواژه‌های «دانشگاه» و «نوآوری اجتماعی» عملگرهای بولین در فیلدهای عنوان، کلمات کلیدی، و چکیده جست‌وجو و بازیابی شدند. در جدول (۱) پروتکل‌های جست‌وجو در پایگاه علمی اسکوپوس بیان شده است.

جدول ۱. پروتکل جست‌وجوی مقالات در پایگاه علمی اسکوپوس

بخش جستجو	توضیح
عنوان/چکیده/کلیدواژه	((TITLE-ABS-KEY(("universit*" OR "higher education*" OR "academic institution*" OR "Facult*" OR "college*" OR "academ*")) AND TITLE-ABS-KEY(("social innovat*" OR "inclusive innovat*" OR "sustainable innovat*")))
بازه زمانی	۲۰۱۵- آگوست ۲۰۲۵
موضوع	کسب‌وکار، مدیریت، و حسابداری
نوع مدرک	فقط مقالات
زبان	مقالات انگلیسی‌زبان
منبع	فقط مقالات منتشرشده در مجلات رتبه یک (Q1)
مرحله انتشار	فقط مقالات منتشرشده نهایی

بازیابی و ذخیره اطلاعات رکوردهای بازیابی شده به صورت فایل اکسل (CSV) انجام شد. در گام بعد مجموعه مدارک استخراج‌شده وارد نرم‌افزار بایب اکسل شدند و با استفاده از این نرم‌افزار بهینه‌سازی و غربالگری روی داده‌ها انجام شد. سپس برای خوشه‌سازی، مصورسازی، و بررسی فراوانی هم‌رخداد کلمات، ترسیم شبکه‌های هم‌تألیفی خروجی‌های حاصل از پایگاه اسکوپوس با نرم‌افزار مصورسازی ووسویور تجزیه و تحلیل شدند.

نرم افزار ووسویور نقشه‌های کتاب‌شناختی را برای تأکید بر جنبه‌های مختلف ادبیات تولیدی مصور می‌سازد و از رویکرد متحدی برای ترسیم نقشه و خوشه‌بندی براساس ماتریس هم‌رخدادی اصطلاحات نرمال‌سازی‌شده و اندازه‌گیری شباهت‌ها که محاسبه‌گر

قدرت ارتباط بین اصطلاحات است، استفاده می‌کند. اصطلاحاتی که بسیار به هم نزدیک هستند را در یک خوشه قرار داده و هر خوشه را با رنگ مشابه نمایش می‌دهد. مجاورت اصطلاحات می‌تواند نشانه‌ای از شباهت‌های زمینه‌ای که در آن رخ می‌دهد، باشد. علاوه بر این، ووسویور کلیدواژه‌ها را از نظر سال با رنگ آمیزی تفکیک می‌کند و قادر به نمایش با اندازه فونت و مستطیل‌های محصور شده نیز هست. فونت‌ها و مستطیل‌های بزرگتر نمایانگر اصطلاحات پُر تکرار هستند. همچنین این نرم‌افزار قادر است شبکه‌های کلیدواژه‌ها، کشورها، مؤسسات، هم‌تألیفی نویسندگان، و استنادها را ترسیم کند.

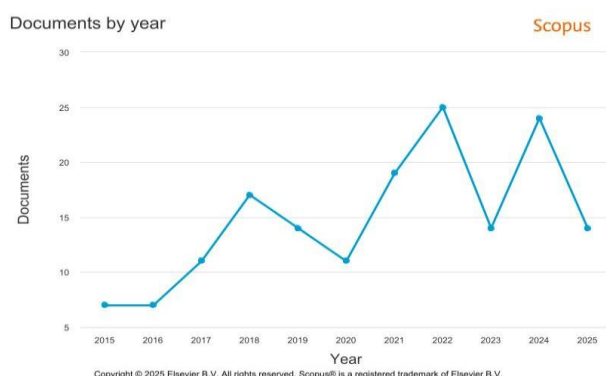
بدین ترتیب با ترسیم نقشه موضوعی این حوزه به کمک نرم‌افزار ووسویور، کار تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده از نقشه‌ها، ساختارها، و خوشه‌های تشکیل شده و روابط آن‌ها انجام و بدین روش خروجی هم‌واژگانی استخراج شد. وضعیت تراکم چگالی و پراکندگی واژگان شبکه هم‌واژگانی در حوزه نقش دانشگاه در توسعه نوآوری اجتماعی با استفاده از نرم‌افزار ووسویور انجام شد.

۴. سؤال‌های پژوهش

- ۱) تعداد و روند مدارک منتشر شده در حوزه نقش دانشگاه در توسعه نوآوری اجتماعی چگونه است؟
- ۲) نویسندگان برتر در حوزه نقش دانشگاه در توسعه نوآوری اجتماعی کدامند؟
- ۳) شبکه هم‌تألیفی نویسندگان در حوزه نقش دانشگاه در توسعه نوآوری اجتماعی چگونه است؟
- ۴) مؤسسات برتر در حوزه نقش دانشگاه در توسعه نوآوری اجتماعی کدامند؟
- ۵) کشورهای برتر در حوزه نقش دانشگاه در توسعه نوآوری اجتماعی کدامند؟
- ۶) پُر استنادترین مقالات در حوزه نقش دانشگاه در توسعه نوآوری اجتماعی کدامند؟
- ۷) پُر استنادترین نشریات در حوزه نقش دانشگاه در توسعه نوآوری اجتماعی کدامند؟
- ۸) پُر تکرارترین کلمات کلیدی، شبکه هم‌رخدادی، و روند تحوّل زمانی آن‌ها در حوزه نقش دانشگاه در توسعه نوآوری اجتماعی چگونه است؟

۵. یافته‌های پژوهش

در این بخش پاسخ‌گویی به سؤالات مطرح شده در پژوهش به صورت دقیق انجام می‌شود.
پاسخ به سؤال اول: تعداد و روند مدارک منتشر شده در مجلات رتبه یک در ده سال اخیر در حوزه نوآوری اجتماعی در دانشگاه چگونه است؟

نمودار ۱. تعداد و روند مقالات انتشار یافته از سال ۲۰۱۵ تا آگوست ۲۰۲۵ در مجلات Q1

نمودار (۱) داده‌های پایگاه اسکوپوس، روند انتشار مقالات جهانی به زبان انگلیسی و با رتبه Q1 در زمینه نقش دانشگاه در نوآوری اجتماعی، از سال ۲۰۱۵ تا ماه آگوست ۲۰۲۵ یک مسیر صعودی همراه با نوسانات دوره‌ای را نشان می‌دهد. همان‌طور که مشاهده

می‌شود روند انتشار مقالات از ۷ مقاله در سال ۲۰۱۵ آغاز شده و با رشد تدریجی در سال‌های بعد به ۱۷ مقاله در سال ۲۰۱۸ رسیده است. پس از آن، یک جهش پژوهشی قابل توجه رخ داده که در سال ۲۰۲۲ به اوج تاریخی ۲۵ مقاله رسیده و بیانگر جایگاه ویژه این موضوع به‌عنوان یک حوزه پژوهشی حیاتی و پررونق است؛ رشدی که احتمالاً ناشی از افزایش تقاضای سیاست‌گذاران و جوامع برای ایفای نقش دانشگاه‌ها در حل مسائل اجتماعی بوده است. هرچند پس از این اوج، نوساناتی در سال‌های ۲۰۲۳ (۱۴ مقاله) و ۲۰۲۵ (۱۴ مقاله تا ماه آگوست) مشاهده می‌شود، اما حجم انتشارات در سال ۲۰۲۴ با ۲۴ مقاله همچنان در سطح بالایی باقی مانده است. کاهش آمار در سال ۲۰۲۵ نیز به احتمال زیاد ناشی از ناقص بودن داده‌ها برای سال جاری است. به‌طور کلی، با وجود افت‌وخیزهای سالانه، علاقه پژوهشگران به این حوزه در یک دهه اخیر به‌طور چشمگیری افزایش یافته است، به‌گونه‌ای که روی هم ۱۶۳ مقاله با رتبه Q1 در این بازه زمانی منتشر شده است.

جدول ۲ تعداد و روند مقالات انتشار یافته از سال ۲۰۱۵ تا آگوست ۲۰۲۵ در مجلات Q1

سال انتشار	تعداد	درصد از کل	سال انتشار	تعداد	درصد از کل
۲۰۲۵	۱۴	۸/۵۹	۲۰۱۹	۱۴	۸/۵۹
۲۰۲۴	۲۴	۱۴/۷۲	۲۰۱۸	۱۷	۱۰/۴۳
۲۰۲۳	۱۴	۸/۵۹	۲۰۱۷	۱۱	۶/۷۵
۲۰۲۲	۲۵	۱۵/۳۴	۲۰۱۶	۷	۴/۲۹
۲۰۲۱	۱۹	۱۱/۶۶	۲۰۱۵	۷	۴/۲۹
۲۰۲۰	۱۱	۶/۷۵	مجموع	۱۶۳	۱۰۰

جدول شماره (۲) تعداد مقالات منتشر شده به تفکیک سال و برحسب درصد از کل مقالات در نقش دانشگاه در نوآوری اجتماعی را نشان می‌دهد.

پاسخ به سؤال دوم پژوهش: نویسندگان برتر در حوزه نقش دانشگاه در نوآوری اجتماعی در مجلات رتبه یک در ده سال اخیر کدامند؟

جدول (۳) هفت نویسنده برحسب بیشترین تعداد مقالات انتشار یافته از سال ۲۰۱۵ تا آگوست ۲۰۲۵ در مجلات Q1

نام نویسنده	تعداد مقاله	درصد از کل	نام نویسنده	تعداد مقاله	درصد از کل
اسکوئو، وی ^۱	۳	۱/۸۴	گورانسون، بی ^۲	۲	۱/۲۲
آروسنا، آر ^۳	۲	۱/۲۲	کمال‌الدین، م.ف. ^۴	۲	۱/۲۲
کاسترو اسپیلا، جی ^۵	۲	۱/۲۲	ماچادو، جی ^۶	۲	۱/۲۲
سرتوما، سی ^۷	۲	۱/۲۲	مک‌گوان، ک ^۸	۲	۱/۲۲
کورسینی، اف ^۹	۲	۱/۲۲	پاپا، ا ^{۱۰}	۲	۱/۲۲

1. Scuotto, V.
2. Göransson, B.
3. Arocena, R.
4. Kamaludin, M.F.
5. Castro-Spila, J.
6. Machado, J.
7. Certomà, C.
8. McGowan, K.
9. Corsini, F.
10. Papa, A.

۱/۲۲	۲	پریدا، وی ^۲	۱/۲۲	۲	کونا، جی ^۱
۱/۲۲	۲	روتوندو، اف ^۴	۱/۲۲	۲	عزا، ا ^۳
۱/۲۲	۲	سوتز، جی ^۶	۱/۲۲	۲	فالودی، ج ^۵
۱/۲۲	۲	اونستا، آ ^۸	۱/۲۲	۲	گارسیا فرونتی، جی ^۷
			۱/۲۲	۲	جووانلی، ال ^۹

جدول فوق (شماره ۳) بررسی نویسندگان در حوزه نقش دانشگاه در نوآوری اجتماعی را نشان می‌دهد. از میان ۴۶۹ نویسنده، اسکوتو با سه مقاله بیشترین آثار را در این حوزه به خود اختصاص داده و بعد از او هجده نویسنده در مقام دوم با انتشار دو مقاله هستند.

پاسخ به سؤال سوم پژوهش: شبکه هم‌تألیفی نویسندگان در حوزه نقش دانشگاه در نوآوری اجتماعی در مجلات رتبه یک

در ده سال اخیر چگونه است؟

برای رسم شبکه ارتباط علمی پژوهشگران در حوزه نقش دانشگاه در نوآوری اجتماعی، نویسندگانی وارد نرم‌افزار شدند که حداقل دو مقاله علمی منتشر کرده بودند. در این پژوهش از مجموع ۴۶۹ نویسنده، تنها ۱۹ نویسنده دارای حداقل دو مقاله علمی یا بیشتر بوده‌اند که در شبکه نمایش داده شده‌اند. در این شبکه، بزرگی دایره‌ها نمایانگر تعداد مقالات منتشرشده هر نویسنده است، درحالی‌که ضخامت خطوط اتصال نشان‌دهنده فراوانی همکاری‌های مشترک (هم‌تألیفی) میان دو نویسنده است. همان‌طور که در نمودار دیده می‌شود، اسکوتو با بزرگترین دایره، بیشترین مقاله علمی را منتشر کرده و محوری‌ترین نویسنده از نظر حجم تولید علمی در این شبکه است و یک شبکه همکاری با پایا تشکیل داده است. همان‌طور که ملاحظه می‌شود این شبکه از چندین خوشه کوچک و مستقل با رنگ‌های متفاوت تشکیل شده است. این خوشه‌ها بیانگر گروه‌های پژوهشی مجزا یا مکاتب فکری نسبتاً مستقل در این حوزه هستند و نشان می‌دهند که جامعه علمی این حوزه بسیار گسسته و تکه‌تکه است. در این شبکه نمی‌توان نویسنده‌ای را به‌عنوان «قطب اصلی» یا مرکز شبکه معرفی کرد که بتواند خوشه‌های مختلف را به هم متصل کند. برای مثال، در یکی از این خوشه‌ها، آروثا^۱، گورانسون، و سوتز یک گروه همکاری سه‌نفره را تشکیل داده‌اند. همچنین، در خوشه‌های دیگر نیز گروه‌های کوچک سه‌نفره (مانند خوشه‌های ۲ و ۳) مشاهده می‌شود. این امر نشان می‌دهد که محققان بیشتر در قالب تیم‌های پژوهشی داخلی و مجزا فعالیت می‌کنند. در نتیجه، شبکه همکاری علمی در حوزه نقش دانشگاه در نوآوری اجتماعی به‌جای یک ساختار گسترده و یکپارچه، از خوشه‌های متعددی تشکیل شده است. این امر نشان می‌دهد که این حوزه در مجلات رتبه یک اسکوپوس در مراحل اولیه شکل‌گیری شبکه‌های همکاری قرار دارد و همکاری بین‌گروهی در سطح پایینی قرار دارد / درحالی‌که همکاری‌های درون‌گروهی به‌شدت فعال است.

1. Cunha, J.
2. Parida, V.
3. Ezza, A.
4. Rotondo, F.
5. Faludi, J.
6. Sutz, J.
7. García Fronti, J.
8. Unceta, A.
9. Giovanelli, L.
10. Arocena

شکل ۲. شبکه هم‌تالیفی پژوهشگران از سال ۲۰۱۵ تا آگوست ۲۰۲۵ در مجلات Q1

جدول ۴. خوشه‌بندی شبکه هم‌تالیفی پژوهشگران از سال ۲۰۱۵ تا آگوست ۲۰۲۵ در مجلات Q1

نام نویسنده	خوشه	تعداد پیوندهای نویسنده با سایر نویسندگان در شبکه	مجموع قدرت پیوندهای نویسنده	تعداد مقالات منتشر شده نویسنده
آروستا، آر	۱	۲	۳	۲
گورانسون، بی		۲	۲	۲
سوتز، جی		۲	۳	۲
کاسترو اسپیلا، جی	۲	۲	۴	۲
گارسیا فرونتی، جی		۲	۴	۲
اونستا، آ		۲	۴	۲
عزا، ا	۳	۲	۴	۲
جووانلی، ال		۲	۴	۲
روتوندو، اف		۲	۴	۲
سرتوما، سی	۴	۱	۲	۲
کورسینی، اف		۱	۲	۲
ماچادو، جی	۵	۱	۱	۲
مک گوان، ک		۱	۱	۲
پاپا، آ	۶	۱	۲	۲
اسکوئو، وی		۱	۲	۳
کونا، جی	۷	۰	۰	۲
فالودی، ج	۸	۰	۰	۲
کمال الدین، م.ف	۹	۰	۰	۲
پریدا، وی	۱۰	۰	۰	۲

پاسخ به سؤال چهارم پژوهش: مؤسسات برتر در حوزه نقش دانشگاه در نوآوری اجتماعی در مجلات رتبه یک در ده سال

اخیر کدامند؟

جدول (۵) مؤسسه/دانشگاه/مرکز تحقیقاتی بحسب بیشترین تعداد مقالات انتشار یافته از سال ۲۰۱۵ تا آگوست ۲۰۲۵ در مجلات Q1

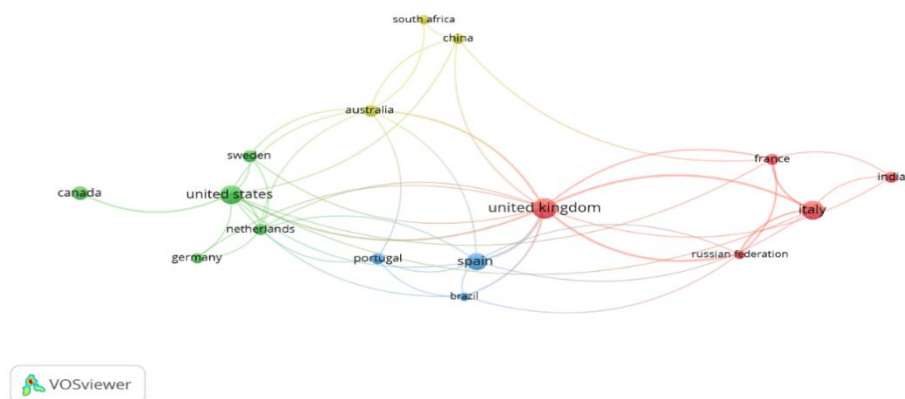
نام مؤسسه/دانشگاه/مرکز تحقیقاتی	تعداد آثار	درصد از کل
دانشگاه اچ اس ای	۴	۲/۴۵
دانشگاه لوند	۴	۲/۴۵
دانشگاه بوئنوس آیرس	۳	۱/۸۴
دانشگاه کالدونین گلاسکو	۳	۱/۸۴
دانشگاه تورین	۳	۱/۸۴
دانشگاه ناپل فدریکو دوم	۳	۱/۸۴
دانشگاه آلبورگ	۳	۱/۸۴
دانشگاه پلی تکنیک میلان	۳	۱/۸۴
دانشگاه باسک	۳	۱/۸۴
مدرسه مطالعات پیشرفته سنت آنا پیزا	۳	۱/۸۴
دانشگاه متروپولیتن تورنتو	۳	۱/۸۴
دانشگاه استرالیای جنوبی	۳	۱/۸۴
پل لئونارد دی وینچی	۳	۱/۸۴

در میان ۳۸۳ مؤسسه/دانشگاه/مرکز تحقیقاتی که اقدام به تولید و انتشار مقالات از سال ۲۰۱۵ تا آگوست ۲۰۲۵ در مجلات Q1 در حوزه نقش دانشگاه در کارآفرینی اجتماعی کرده‌اند، دانشگاه اچ اس ای در روسیه و دانشگاه لوند در سوئد با تعداد ۴ مقاله بیشترین مقاله علمی را دارند. همان‌طور که در جدول (۵) نشان داده شده است یازده مؤسسه یا دانشگاه یا مرکز تحقیقاتی دیگر با داشتن سه مقاله علمی در رتبه دوم قرار دارند.

پاسخ به سؤال پنجم: کشورهای برتر در حوزه نقش دانشگاه در نوآوری اجتماعی در مجلات رتبه یک در ده سال اخیر کدامند؟ جدول (۶) رتبه‌بندی کشورهای دارای بیشترین مقالات با رتبه Q1 در پایگاه اسکوپوس از سال ۲۰۱۵ تاکنون را نشان می‌دهد. براساس این رتبه‌بندی، بریتانیا در رتبه اول، ایتالیا در رتبه دوم، و ایالات متحده آمریکا در رتبه سوم قرار دارند. از قاره آسیا نیز کشورهای هند و چین در میان ۱۳ کشور برتر این فهرست جای گرفته‌اند. در این میان، ایران با انتشار یک مقاله در رتبه پانزدهم قرار دارد.

جدول ۶. رتبه‌بندی کشورها بحسب بیشترین تعداد مقالات انتشار یافته از سال ۲۰۱۵ تا آگوست ۲۰۲۵ در مجلات Q1

نام کشور	تعداد مقالات	تعداد ارجاعات	مجموع قدرت پیوندها	درصد از کل (تعداد مقالات)
بریتانیا	۲۹	۱۷۱۳	۲۸	۱۷/۷۹
ایتالیا	۲۴	۹۵۲	۱۳	۱۴/۷۲
ایالات متحده	۲۳	۷۳۴	۱۵	۱۴/۱۱
اسپانیا	۱۹	۱۳۵۶	۱۲	۱۱/۶۶
کانادا	۱۲	۱۲۹	۲	۷/۳۶
استرالیا	۱۰	۳۹۵	۱۰	۶/۱۳
سوئد	۱۰	۱۰۱۰	۴	۶/۱۳
هند	۹	۱۳۱	۳	۵/۵۲
هلند	۹	۱۰۸۱	۸	۵/۵۲
فرانسه	۸	۲۵۱	۱۰	۴/۹۱
پرتغال	۸	۳۹۱	۴	۴/۹۱
چین	۷	۳۵۶	۵	۴/۲۹
آلمان	۷	۱۰۲	۳	۴/۲۹

شکل ۳. شبکه هم‌تألیفی کشورها با بیشترین مشارکت علمی از سال ۲۰۱۵ تا اگوست ۲۰۲۵ در مجلات Q1

در بررسی هم‌تألیفی پُرستنادترین کشورها، نتایج نشان داد از میان ۴۹ کشور که در حوزه نقش دانشگاه در نوآوری اجتماعی مقاله علمی منتشر کرده‌اند، ۱۶ کشور دارای حداقل پنج یا بیشتر اثر علمی هستند که این تعداد در شکل (۳) در چهار خوشه قابل مشاهده هستند. ملاحظه می‌گردد که بریتانیا شبکه همکاری گسترده‌ای را در این حوزه ایجاد کرده است و پس از ایالات متحده بزرگترین شبکه همکاری را تشکیل داده است.

پاسخ به سؤال ششم: پُرستنادترین مقالات در حوزه نقش دانشگاه در نوآوری اجتماعی در مجلات رتبه یک در ده سال اخیر کدامند؟

در جدول شماره (۷) ده تا از پُرستنادترین مقالات در حوزه نقش دانشگاه در نوآوری اجتماعی که طی ده سال اخیر در مجلات Q1 پایگاه اسکوپوس به چاپ رسیده‌اند، رتبه‌بندی شده‌اند. همان‌طور که مشاهده می‌شود مقاله اولینو و همکاران^۱ در سال ۲۰۱۹ با عنوان «نوآوری اجتماعی تحول‌آفرین و (نا)توانمندساز» در مجله پیش‌بینی فناوری و تغییر اجتماعی بیشترین تعداد ارجاعات را به خود اختصاص داده است. در مقاله آن‌ها بیان شده است که دانشگاه‌ها می‌توانند در جایگاه کانونی برای توانمندسازی اجتماعی عمل کنند، چرا که محیطی هستند که افراد، گروه‌ها، و سازمان‌ها می‌توانند دور هم جمع شوند، دانش جدید تولید، و آن را به عمل اجتماعی تبدیل کند. در عین حال، نوآوری اجتماعی در دانشگاه‌ها می‌تواند هم به توانمندسازی گروه‌ها منجر شود، برای مثال افزایش مشارکت، دسترسی به منابع و دانش، و هم اگر درست مدیریت نشود، باعث ناتوان‌سازی شود، مانند محدود کردن برخی گروه‌ها یا بازتولید نابرابری‌ها.

جدول ۷. پُرستنادترین مقالات انتشار یافته از سال ۲۰۱۵ تا اگوست ۲۰۲۵ در مجلات Q1

نویسندگان	عنوان مقاله	سال انتشار	نام مجله	تعداد ارجاعات
اولینو و همکاران ^۲	نوآوری اجتماعی تحول‌آفرین و (نا)توانمندساز	۲۰۱۹	پیش‌بینی فناوری و تغییر اجتماعی	۴۰۶

1. Avelino et al.,
2. Avelino et al.,

نویسندگان	عنوان مقاله	سال انتشار	نام مجله	تعداد ارجاعات
لیزینگ، کویت و بوکن ^۱	اقتصاد چرخشی در بخش ساخت و ساز: سه مطالعه موردی و یک ابزار همکاری	۲۰۱۸	مجله تولید پاک‌تر	۴۰۳
ادواردز-شاختر و والاس ^۲	متزلزل، اما نه برانگیخته: شصت سال «تعریف نوآوری اجتماعی»	۲۰۱۷	پیش‌بینی فناوری و تغییر اجتماعی	۲۵۴
سورو و همکاران ^۳	تولید پاک‌تر و مدیریت زیست‌محیطی به عنوان پیشینه‌های نوآوری محصول پایدار: بررسی در صنایع برزیل	۲۰۱۷	مجله تولید پاک‌تر	۱۷۲
ماریانی، ماچادو و نامبیسن ^۴	انواع نوآوری و هوش مصنوعی: یک مرور نظام‌مند کمی از ادبیات و دستورکار پژوهشی	۲۰۲۳	مجله پژوهش‌های کسب‌وکار	۱۶۳
کویی و همکاران ^۵	راهبرد، سازماندهی منابع و نوآوری اجتماعی مبتنی بر تجارت الکترونیک در مناطق روستایی چین	۲۰۱۷	مجله سامانه‌های راهبردی اطلاعات	۱۵۶
شُودین، پَریدا و کوهمتامکی ^۶	توانمندسازی نوآوری در مدل‌های کسب‌وکار چرخشی از طریق هوش مصنوعی در سرویس‌دهی دیجیتال: مفهوم‌پردازی قابلیت‌های پویا، ظرفیت‌های هوش مصنوعی، مدل‌های کسب‌وکار و اثرات	۲۰۱۳	پیش‌بینی فناوریانه و تغییر اجتماعی	۱۴۴
بنورث و کونیا ^۷	سهم دانشگاه‌ها در نوآوری اجتماعی: بازاریابی در نظریه و عمل	۲۰۱۵	مجله اروپایی مدیریت نوآوری	۱۴۴
کوزیماتو و تروئیسسی ^۸	مدیریت زنجیره تأمین سبز: رویه‌ها و ابزارهایی برای رقابت‌پذیری لجستیکی و پایداری.	۲۰۲۳	مدیریت TQM	۱۳۴
فیشر و همکاران ^۹	انتقال دانش برای نوآوری مقرون‌به‌صرفه: دانشگاه‌های کارآفرین در چه جایگاهی قرار دارند؟		مجله مدیریت دانش	۱۲۲

پاسخ به سؤال هفتم: پُرستنادترین نشریات در حوزه نقش دانشگاه در نوآوری اجتماعی در مجلات رتبه یک در ده سال اخیر

کدامند؟

در مجموع ۷۵ مجله با رتبه Q1 از پایگاه اسکوپوس در انتشار مقاله در حوزه نقش دانشگاه در نوآوری اجتماعی از سال ۲۰۱۵ تا آگوست ۲۰۱۵ همکاری داشته‌اند که در بین آن‌ها پُرستنادترین نشریه پیش‌بینی فناوری و تغییر اجتماعی با تعداد ۱۳۷۷ ارجاع و ۱۵ مقاله است. پس از آن مجله تولید پاک‌تر با تعداد ۱۰۹۰ ارجاع و انتشار ۱۴ مقاله علمی در رتبه دوم قرار دارد.

جدول ۸. اثرگذارترین و پُرستنادترین نشریات برحسب تعداد ارجاعات مقالات انتشار یافته از سال ۲۰۱۵ تا آگوست ۲۰۲۵ در مجلات Q1

نام نشریه	تعداد مقالات	تعداد ارجاعات
پیش‌بینی فناوری و تغییر اجتماعی ^۱	۱۵	۱۳۷۷

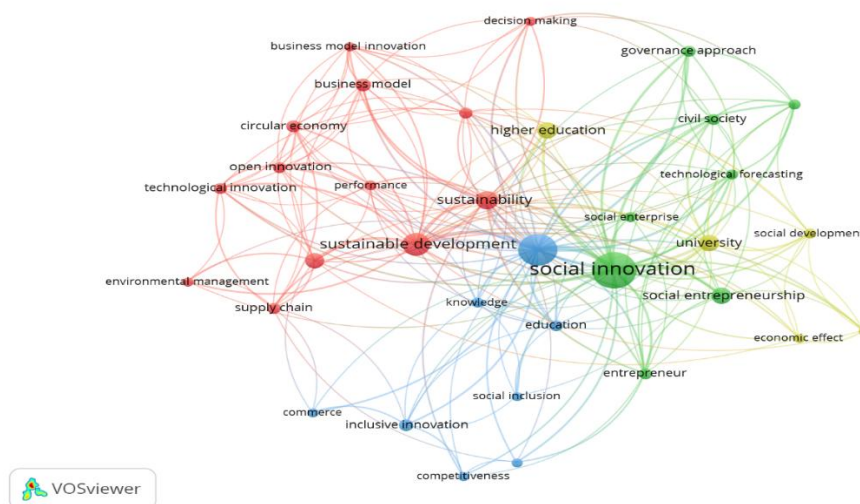
1. Leising, Quist & Bocken
2. Edwards-Schachter & Wallace
3. Severo et al.,
4. Mariani, Machado & Nambisan
5. Cui et al.,
6. Sjödin, Parida & Kohtamäki
7. Benneworth & Cunha
8. Cosimato & Troisi
9. Fischer et al.,
10. Technological Forecasting and Social Change

۱۰۹۰	۱۴	مجله تولید پاک‌تر ^۱
۳۲۳	۴	مجله پژوهش‌های کسب‌وکار ^۲
۲۳۲	۸	نوآوری: مجله اروپایی پژوهش در علوم اجتماعی ^۳
۲۲۸	۱۹	مجله کسب‌وکار اجتماعی ^۴
۱۱۳	۳	فناوری در جامعه
۷۱	۴	مجله کارآفرینی اجتماعی
۶۶	۳	مجله شی جی ^۵ (طراحی، نوآوری و اقتصاد)
۴۹	۴	نشریه IEEE در مدیریت مهندسی
۴۶	۳	مجله کسب‌وکار کوچک و کارآفرینی

پاسخ به سؤال هشتم: پرتکرارترین کلمات کلیدی، شبکه هم‌رخدادی، و روند تحول زمانی آن‌ها در حوزه نقش دانشگاه در نوآوری اجتماعی در مجلات رتبه یک در ده سال اخیر چگونه است؟

در این روش از مهمترین کلمات یا کلمات کلیدی مدارک برای مطالعه ساختار مفهومی يك حوزه پژوهشی استفاده می‌شود. هم‌رخدادی کلیدواژه‌ها در عنوان، چکیده، یا متن مقالات بررسی می‌شود. هم‌رخدادی کلیدواژه‌ها میزان ارتباط شناختی میان يك مجموعه مدارک را نشان می‌دهد. براساس روش تجزیه و تحلیل هم‌رخدادی واژگان می‌توان موضوعات علمی را استخراج و ارتباط میان آن‌ها را به صورت مستقیم از محتوای موضوعی کشف کرد.

کلمات کلیدی نویسندگان بسیار اهمیت دارد؛ زیرا مفاهیم اصلی هستند که نویسندگان برای ارتباط با مخاطبان به کار برده است. نویسندگان تولیدات علمی جست‌وجوشده در این پژوهش، از ۱۰۸۵ کلمه کلیدی مختلف استفاده کردند که از این میان ۳۴ کلمه حداقل ۴ بار تکرار شدند. دایره بزرگتر و فونت بزرگتر در شکل (۴) نمایانگر کلماتی است که بیشتر تکرار شده‌اند و دایره کوچکتر و با فونت کوچکتر نشان دهنده کم تکرار شدن کلمات است. در جدول (۹) ده کلمه پرتکرار نمایش داده شده‌اند.

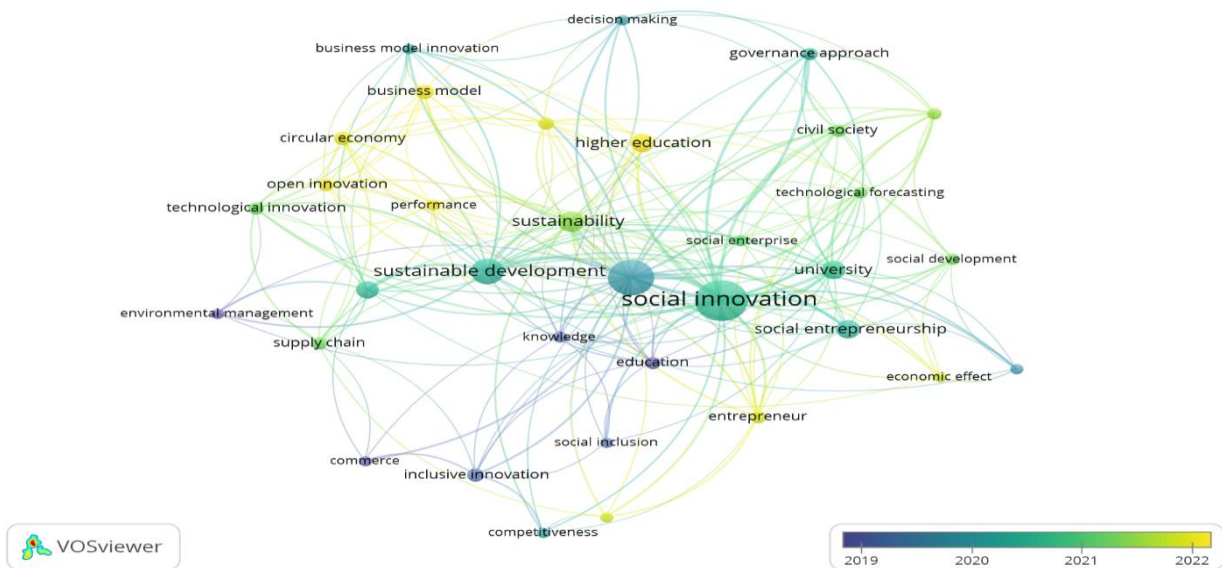
شکل ۴. شبکه هم‌رخدادی کلمات کلیدی پرتکرار در مقالات انتشار یافته از سال ۲۰۱۵ تا آگوست ۲۰۲۵ در مجلات Q1

1. Journal of Cleaner Production
2. Journal of Business Research
3. Innovation: The European Journal of Social Science Research
4. Social Enterprise Journal
5. She Ji

پرتکرارترین کلمات بر اساس هم‌رخدادی در چهار خوشه با رنگ‌های قرمز، سبز، آبی، زرد قرار گرفتند که در ادامه به کلیدواژه‌های هر خوشه اشاره می‌شود (جدول ۹).

جدول ۹. پرتکرارترین کلمات براساس هم‌رخدادی در مقالات انتشار یافته از سال ۲۰۱۵ تا آگوست ۲۰۲۵ در مجلات Q1

هم‌رخدادی	مجموع قدرت پیوندها	پیوندها	کلمات کلیدی	نام خوشه	رنگ خوشه
۲۶	۶۵	۲۴	توسعه پایدار	نوآوری سیستمی برای پایداری	خوشه یک (قرمز)
۱۷	۵۳	۲۴	پایداری		
۱۲	۲۴	۱۴	نوآوری پایدار		
۸	۱۸	۱۳	مدل کسب‌وکار		
۷	۱۵	۱۲	اقتصاد چرخشی		
۶	۱۵	۱۱	زنجیره تأمین		
۶	۲۱	۱۲	نوآوری فناورانه		
۶	۱۸	۱۵	اکوسیستم		
۶	۱۸	۱۲	نوآوری باز		
۵	۱۷	۱۳	عملکرد		
۴	۹	۶	مدیریت زیست‌محیطی		
۴	۱۵	۱۰	تصمیم‌گیری		
۴	۱۸	۱۲	نوآوری مدل کسب‌وکار		
۶۷	۱۱۲	۳۰	نوآوری اجتماعی		
۱۴	۲۳	۱۲	کارآفرینی اجتماعی		
۶	۲۲	۹	رویکرد حکمرانی		
۶	۲۵	۱۳	جامعه مدنی		
۶	۲۴	۱۲	کارآفرین		
۵	۱۲	۱۰	بنگاه اجتماعی / کسب‌وکار اجتماعی		
۵	۲۱	۱۲	پیش‌بینی فناوری		
۵	۲۱	۱۰	مشارکت محلی	پیوند آموزش و نوآوری فراگیر در جهت توانمندسازی و رقابت‌پذیری	خوشه سه (آبی)
۵۰	۱۱۴	۳۳	نوآوری		
۷	۱۳	۹	نوآوری فراگیر		
۶	۱۴	۱۱	آموزش		
۵	۱۵	۱۲	تجارت		
۴	۸	۵	دانش		
۴	۸	۶	شمول اجتماعی		
۴	۹	۶	رقابت‌پذیری		
۴	۱۰	۶	کارآفرینی		
۴	۱۰	۶	کارآفرینی		
۱۳	۴۴	۱۹	دانشگاه	دانشگاه به‌مثابه کُنشگر کلیدی نوآوری اجتماعی	خوشه چهار (زرد)
۱۳	۱۷	۱۱	آموزش عالی		
۵	۱۵	۱۰	توسعه اجتماعی		
۴	۱۲	۷	اثر اجتماعی		
۴	۱۱	۷	اثر اقتصادی		

شکل ۵. توزیع کلمات کلیدی پُر تکرار به ازای دوره زمانی در مقالات انتشار یافته از سال ۲۰۱۵ تا آگوست ۲۰۲۵ در مجلات Q1

جدول (۱۰) روند تحوّل پُر تکرارترین کلمات براساس دوره زمانی در مقالات انتشار یافته از سال ۲۰۱۵ تا آگوست ۲۰۲۵ در مجلات Q1

فیروزه ای (بازه زمانی ۲۰۱۹-۲۰۲۱)	بنفش (قبل از ۲۰۱۹)
دانش، شمول اجتماعی، نوآوری فراگیر، تأثیر اجتماعی، نوآوری، رقابت‌پذیری، تصمیم‌گیری، نوآوری در مدل کسب‌وکار، رویکرد حکمرانی، کارآفرینی اجتماعی، توسعه پایدار، نوآوری پایدار، نوآوری اجتماعی، دانشگاه	مدیریت محیط‌زیست، تجارت، آموزش
زرد (بازه بعد از ۲۰۲۲)	سبز (بازه ۲۰۲۱-۲۰۲۲)
مدل کسب‌وکار، نوآوری باز، عملکرد	بنگاه اجتماعی، جامعه مدنی، زنجیره تأمین، نوآوری فناورانه، توسعه اجتماعی، پیش‌بینی فناورانه، پایداری، مشارکت محلی، اثرات اقتصادی، کارآفرینی، اکوسیستم، کارآفرین، اقتصاد چرخشی، آموزش عالی

۶. بحث

تجزیه و تحلیل خوشه‌های مفهومی

خوشه یک که به رنگ قرمز شامل ۱۳ کلمه کلیدی است. که در جدول (۹) مشاهده می‌شود. توسعه پایدار، پایداری، نوآوری پایدار، مدل کسب‌وکار، و اقتصاد چرخشی به ترتیب رتبه یکم تا پنجم را از نظر مجموع قدرت پیوند و هم‌خدادی به خود اختصاص داده‌اند. این خوشه نمایانگر یک زیرحوزه پژوهشی بالغ و کاربردی است که بر پیوند نوآوری با پایداری در سطوح مختلف تمرکز دارد. بررسی قدرت پیوند کلیدواژه‌ها نشان داد که توسعه پایدار و پایداری در مرکزیت این خوشه قرار دارند، از این رو این مفاهیم، ستون‌های اصلی و اهداف بنیادین این خوشه پژوهشی را تشکیل داده‌اند. بلافاصله بعد از آن‌ها، نوآوری پایدار در رتبه سوم قرار گرفته، که تأکید می‌کند پژوهش‌ها تنها به هدف یعنی رسیدن به پایداری اکتفا نکرده بلکه بر سازوکار اصلی برای دستیابی به آن متمرکز شده‌اند. در ادامه، قرار گرفتن کلماتی چون مدل کسب‌وکار و اقتصاد چرخشی در رتبه‌های چهارم و پنجم نشان می‌دهند که محققان به دنبال چارچوب‌های عملی و اقتصادی برای پیاده‌سازی این نوآوری‌ها هستند. کلمات بعدی مانند زنجیره تأمین و اکوسیستم بر رویکرد سیستمی این پژوهش‌ها تأکید دارند و نشان می‌دهند که پژوهش‌ها تنها به سطح بنگاه محدود نیستند، بلکه در مقیاس اکوسیستم‌های نوآوری به دنبال تحول هستند. کلمات نوآوری فناورانه و نوآوری باز در این خوشه نشان‌دهنده این امر هستند که تحقق پایداری و اقتصاد چرخشی

وابسته به شبکه‌سازی، همکاری باز، و استفاده از فناوری‌های نوین است. واژه‌هایی چون عملکرد و تصمیم‌گیری تأکید ویژه‌ای بر پیاده‌سازی، ارزیابی، و سنجش نتایج واقعی نوآوری‌های پایدار در سازمان‌ها و اکوسیستم‌های کسب‌وکار دارند. در نهایت، دو کلمه نوآوری مدل کسب‌وکار و مدیریت محیط‌زیست نشان‌دهنده ابعاد عملی و اجرایی نوآوری پایدار در این خوشه هستند. نوآوری مدل کسب‌وکار نشان می‌دهد که پژوهش‌ها فراتر از تغییرات کوچک در محصولات یا خدمات رفته‌اند و تمرکز روی تغییرات اساسی در نحوه ایجاد، ارائه، و کسب ارزش از سوی یک سازمان است. مدیریت محیط‌زیست نشان می‌دهد که پژوهش‌ها فقط به استراتژی‌های کلان محدود نمی‌شوند، بلکه به سیستم‌ها و فرایندهای داخلی سازمان‌ها برای کنترل و کاهش تأثیرات زیست‌محیطی آن‌ها نیز می‌پردازند. این کلمه به فعالیت‌هایی مانند کاهش آلاینده‌ها، بهینه‌سازی مصرف انرژی، و مدیریت پسماند اشاره دارد که برای سنجش عملکرد و اطمینان از توسعه پایدار حیاتی هستند. به‌طورکلی، این خوشه یک سیر منطقی از هدف‌گذاری (پایداری) تا ابزارهای پیاده‌سازی (مدل کسب‌وکار) و بستر سیستمی (اکوسیستم) را نشان می‌دهد. از این‌رو این خوشه «نوآوری سیستمی برای پایداری» نام گرفت.

در خوشه دو نیز از نظر مجموع قدرت پیوند و هم‌رخدادی، کلمات نوآوری اجتماعی و کارآفرینی اجتماعی بیشترین وزن را دارند. این امر نشان می‌دهد که هسته اصلی خوشه بر نقش نوآوری و کارآفرینی اجتماعی در پاسخ به مسائل اجتماعی متمرکز است. به بیان دیگر این خوشه بیشتر بر بُعد انسان‌محور و نهادگرایی تأکید دارد. وجود کلماتی مانند کارآفرین، و بنگاه اجتماعی در این خوشه نشان‌دهنده تمرکز پژوهش‌ها بر کنشگران و نهادهای کلیدی است. این پژوهش‌ها بر نقش افراد و سازمان‌ها در ایجاد و گسترش نوآوری‌های اجتماعی تأکید کرده‌اند. کارآفرین به‌عنوان بازیگر محوری، فردی است که ایده‌ها را به عمل اجتماعی و اقتصادی تبدیل می‌کند و بنگاه اجتماعی / کسب‌وکار اجتماعی بیانگر نهادهای عملیاتی و ساختارهای سازمانی است که ایده‌های نوآوری اجتماعی را به فعالیت‌های اقتصادی - اجتماعی پایدار تبدیل می‌کند. همچنین حضور کلمات رویکرد حکمرانی و جامعه مدنی در مقالات علمی نشان می‌دهد که پژوهشگران به بسترهای سیاسی و نهادی که نوآوری اجتماعی در آن رخ می‌دهد، توجه دارند و به بررسی سیاست‌ها، قوانین و سازوکارهای دولتی و غیردولتی برای حمایت یا مانع‌تراشی از نوآوری‌های اجتماعی می‌پردازد. بدیهی است که نوآوری و کارآفرینی اجتماعی بدون حمایت سیاست‌گذاری، نهادهای عمومی، و مشارکت جامعه مدنی نمی‌تواند موفق شود. تکرار کلمه پیش‌بینی فناوری نشان‌دهنده یک رویکرد آینده‌نگر است، به این معنا که پژوهشگران به دنبال پیش‌بینی تأثیر فناوری‌های آینده بر نوآوری اجتماعی هستند. همچنین، وجود کلمه کلیدی مشارکت محلی بر اهمیت اقدامات در سطح جامعه و نقش شهروندان در ایجاد نوآوری‌های اجتماعی تأکید دارد. بدین صورت که نوآوری اجتماعی و کارآفرینی اجتماعی زمانی اثرگذارند که با مشارکت واقعی جامعه محلی همراه باشند. در نهایت این خوشه «نوآوری و کارآفرینی اجتماعی در بستر حکمرانی و جامعه مدنی» نام گرفت.

در خوشه سوم نیز بر اساس هم‌رخدادی و مجموع قدرت پیوند، واژه‌های نوآوری، نوآوری فراگیر، و آموزش در مرکز آن قرار دارند. این موضوع مبین این امر است که تمرکز اصلی خوشه سوم بر پیوند میان آموزش، دانش، و نوآوری فراگیر است؛ به عبارتی فرایندهایی که به ارتقاء عدالت اجتماعی و توسعه فرصت‌های برابر در نوآوری منجر می‌شوند، در این زیرحوزه، آموزش و تولید دانش به‌عنوان محرک‌های اصلی و بنیادین برای ایجاد نوآوری شناخته می‌شوند. نوآوری فراگیر بیانگر نوعی نوآوری است که به‌جای تمرکز صرف بر سودآوری، به رفع نیازهای اقشار مختلف جامعه (به‌ویژه گروه‌های کم‌برخوردار) توجه دارد. آموزش و دانش نقش تسهیل‌گر دارند و همچنین از زیرساخت‌های کلیدی برای توانمندسازی افراد و ارتقاء ظرفیت نوآوری محسوب می‌شوند. حضور واژه‌های تجارت، رقابت‌پذیری، و کارآفرینی نشان می‌دهد که این پژوهش‌های علمی از اهداف اجتماعی فراتر رفته و به پیامدهای اقتصادی نوآوری نیز توجه دارند. این کلمات بیانگر آن هستند که نوآوری و آموزش نه تنها به نفع جامعه، بلکه به نفع توسعه اقتصادی و ایجاد مزیت رقابتی نیز هستند. کلمه شمول اجتماعی، به‌طور مستقیم با نوآوری فراگیر در ارتباط است و تأکید می‌کند که هدف این نوع نوآوری، بهبود

شرایط اجتماعی و فراهم کردن دسترسی برابر برای همهٔ اقشار جامعه است. این امر بُعد اجتماعی نوآوری را برجسته می‌سازد. این خوشه بر نقش نوآوری و آموزش در تحقق عدالت اجتماعی، شمول اجتماعی، و رقابت‌پذیری اقتصادی تأکید دارد. در واقع، خوشهٔ سوم نشان می‌دهد که نوآوری نه‌تنه‌ایک فرایند فناورانه یا اقتصادی، بلکه ابزاری برای ارتقاء ظرفیت‌های انسانی و اجتماعی از راه آموزش و توسعهٔ دانش است. این خوشه رویکردی انسانی محور و توسعه‌گرا دارد که هدف آن ایجاد فرصت‌های برابر و رقابتی در بستر کارآفرینی است. بنابراین این خوشه «پیوند آموزش و نوآوری فراگیر در جهت توانمندسازی و رقابت‌پذیری» نام گرفت.

محوریت خوشهٔ چهارم در مورد دانشگاه و آموزش عالی است، چرا که بالاترین قدرت مجموع پیوند و هم‌رخدادی را در این خوشه به خود اختصاص داده‌اند. این خوشه مستقیماً به نقش دانشگاه‌ها در توسعهٔ اجتماعی و اثرگذاری اقتصادی-اجتماعی اشاره دارد. همچنین می‌توان بیان کرد که برخلاف خوشه‌های قبلی که بر مفاهیم یا ابزارهای خاص تمرکز داشتند، در این خوشه پژوهش‌ها به‌طور مستقیم به خود نهاد دانشگاه به‌مثابه کانون نوآوری اجتماعی نگریسته‌اند و دانشگاه و آموزش عالی را نهادهای اصلی تولید دانش و تربیت نیروی انسانی در ایجاد نوآوری‌های اجتماعی دانسته‌اند. کلمات توسعهٔ اجتماعی، اثرات اجتماعی، و اقتصادی به‌روشنی به مأموریت سوم دانشگاه اشاره دارند. این مفاهیم نشان می‌دهند که پژوهش‌ها تنها بر آموزش و تحقیق متمرکز نیستند، بلکه به این می‌پردازند که چگونه دانشگاه‌ها می‌توانند به‌طور فعالانه در توسعهٔ جامعه و اقتصاد مشارکت داشته و تأثیرات قابل‌سنجشی ایجاد کنند. از آنجایی که این خوشه به‌وضوح به نقش دانشگاه در ایجاد نوآوری اجتماعی تأکید دارد، این خوشه «دانشگاه به‌عنوان کُنشگر کلیدی نوآوری اجتماعی» نامیده شد.

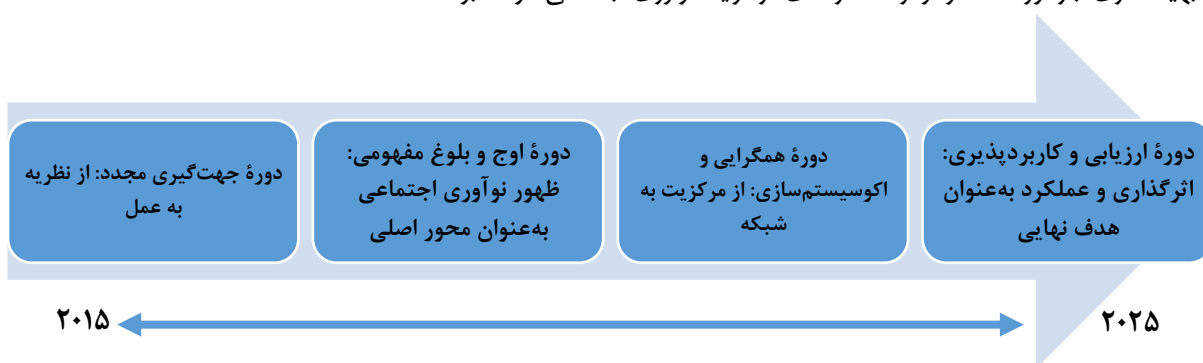
تجزیه و تحلیل کلمات کلیدی براساس دوره‌های زمانی

تجزیه و تحلیل هم‌رخدادی کلمات کلیدی در بازه‌های زمانی مختلف، امکان شناسایی مفاهیم محوری، روندهای مفهومی، و تکامل موضوعی یک حوزهٔ پژوهشی را فراهم می‌آورد. براین اساس، نخستین دورهٔ بررسی شده به بازهٔ زمانی پیش از سال ۲۰۱۹ تعلق دارد. در این دوره، مفاهیمی نظیر «مدیریت محیط‌زیست»، «تجارت»، و «آموزش» پدیدار شدند. بررسی شاخص مجموع قدرت پیوند نشان می‌دهد که مفاهیم «مدیریت محیط‌زیست» و «تجارت» به‌ترتیب با مقادیر ۹ و ۸، در سطحی نسبتاً پایین قرار داشته و نمایانگر مرحله‌ای مقدماتی هستند. در واقع، این دوره بیانگر چرخشی مفهومی از مباحث صرفاً نظری به سمت مسائل کاربردی و مرتبط با حوزه‌های کسب‌وکار و محیط‌زیست است. در این میان، مفهوم «آموزش» با مجموع قدرت پیوند ۱۴ برجسته‌ترین جایگاه را داراست و بر نقش بنیادین دانشگاه‌ها در تسهیل این تغییر تأکید می‌ورزد. بنابراین، این مرحله را می‌توان نقطهٔ آغاز گذار از ایده‌پردازی نظری به سمت پیاده‌سازی و کاربردی‌سازی مفاهیم دانست.

دورهٔ دوم که بازهٔ زمانی سال‌های ۲۰۱۹ تا ۲۰۲۰ را دربر می‌گیرد، مرحلهٔ اوج و بلوغ مفهومی محسوب می‌شود؛ چراکه در این مقطع شاهد یک تحول بنیادین هستیم. مفاهیم «نوآوری» و «نوآوری اجتماعی» با مجموع قدرت پیوند چشمگیر، به ترتیب ۱۱۴ و ۱۱۲، به‌عنوان مفاهیم مرکزی و غالب پدیدار شده‌اند. این امر دلالت بر آن دارد که «نوآوری» و «نوآوری اجتماعی» محورهای اصلی پژوهشی در این حوزه به شمار می‌روند. هم‌زمان، ظهور مفاهیمی نظیر «توسعهٔ پایدار»، «کارآفرینی اجتماعی»، و «نوآوری در مدل کسب‌وکار» نشان می‌دهد که در این دوره، نوآوری نه‌تنه‌ایک رویکرد مفهومی، بلکه ابزاری استراتژیک برای دستیابی به اهداف پایداری و خلق مدل‌های نوین کسب‌وکار تلقی شده است. همچنین، برجسته شدن واژهٔ «دانشگاه» در پیوند با «توسعهٔ پایدار» و «نوآوری اجتماعی» به‌روشنی گواه آن است که دانشگاه‌ها در این مقطع، نوآوری اجتماعی را ابزاری کلیدی برای دستیابی به توسعهٔ پایدار و تقویت کارآفرینی اجتماعی می‌دانند. بدین ترتیب، این دوره را می‌توان نقطهٔ اوج تکامل مفهومی و مرحلهٔ تثبیت «نوآوری اجتماعی» در گفتمان پژوهشی ارزیابی کرد.

در مرحله سوم، یعنی دوره زمانی ۲۰۲۱ تا ۲۰۲۲، کلمات کلیدی با مجموع قدرت پیوند نسبتاً بالا به صورت گسترده توزیع شده‌اند؛ امری که بیانگر گذار از تمرکز بر یک مفهوم منفرد به سوی همگرایی و تعامل میان مفاهیم متنوع است. در این دوره، مفاهیمی همچون «پایداری»، «جامعه مدنی»، «کارآفرین»، و به‌ویژه «اکوسیستم» برجسته شده‌اند که همگی بر اهمیت شبکه‌سازی، مشارکت ذی‌نفعان، و نقش‌آفرینی کُششگران متعدد در فرایند نوآوری تأکید می‌ورزند. بدین ترتیب، این مقطع حاکی از بلوغ گفتمان و پذیرش این واقعیت است که تحقق نوآوری اجتماعی تنها در چارچوب همکاری‌های گسترده و در بستر اکوسیستم‌های قدرتمند امکان‌پذیر خواهد بود. ویژگی متمایز این دوره را می‌توان حرکت از «مرکزیت» به سوی «شبکه» دانست؛ تحوّل که در واقع یک تغییر پارادایمی در حوزه پژوهش به شمار می‌آید. این تغییر به معنای گذار از الگوی سلسله‌مراتبی و متمرکز به مدلی همکاری‌محور و توزیع‌شده است. به‌طور کلی، این دوره نه تنها نمایانگر بلوغ گفتمانی، بلکه نشان‌دهنده پیچیدگی فزاینده و پویایی روزافزون حوزه نوآوری اجتماعی نیز محسوب می‌شود.

دوره پایانی که بازه زمانی ۲۰۲۲ تا اگوست ۲۰۲۵ را در بر می‌گیرد، نقطه عطفی مهم در سیر تحوّل این حوزه به شمار می‌رود و بیانگر حرکت پژوهش‌ها از پرسش‌های «چه چیزی» و «چگونه» به سوی پرسش بنیادی‌تر «آیا موفق بود؟» است. در این مقطع، مفاهیمی همچون «مدل کسب‌وکار»، «نوآوری باز»، و به‌ویژه «عملکرد» به‌طور برجسته ظاهر شده‌اند. این تحوّل نشان می‌دهد که تمرکز اصلی از مرحله خلق ایده و توسعه مفاهیم، به سمت سنجش عملکرد و ارزیابی اثربخشی مدل‌ها و راهکارهای پیاده‌سازی شده انتقال یافته است. در واقع، این دوره را می‌توان مرحله بلوغ نهایی حوزه پژوهشی دانست؛ دوره‌ای که در آن سنجش تأثیرات در بستر واقعی به یکی از اولویت‌های اصلی تبدیل می‌شود. چنین رویکردی، زمینه را برای شکل‌گیری نسل جدیدی از پژوهش‌ها فراهم می‌سازد که معطوف به بهینه‌سازی، بازخورد مستمر، و ارتقاء کارآمدی در فرایند نوآوری اجتماعی خواهد بود.

شکل ۶. سیر مفاهیم در طی ده سال اخیر برحسب کلمات کلیدی پُر تکرار در مقالات انتشار یافته از سال ۲۰۱۵ تا اگوست ۲۰۲۵ در مجلات Q1

۷. نتیجه‌گیری و جریان‌های فکری آینده

پژوهش حاضر با هدف تحلیل کتاب‌سنجی مقالات رتبه یک منتشر شده در پایگاه علمی اسکوپوس، و معرفی نقشه علمی دنیا در یک دهه اخیر با تعداد ۱۶۳ مقاله علمی رتبه یک برای یاری به پژوهشگران و متخصصان انجام شد. یافته‌ها نشان دادند که روند کلی انتشار مقالات در این حوزه صعودی بوده و اوج انتشار مقالات در ۲۰۲۲ با تعداد ۲۵ مقاله به ثبت رسیده است. در میان نویسندگان، اسکوتو با سه مقاله بیشترین آثار را داشته. دانشگاه اچ اس ای در روسیه و دانشگاه لوند در سوئد با تعداد ۴ مقاله در این حوزه پیش‌تاز هستند. در میان کشورها، بریتانیا بیشترین تعداد آثار و بیشترین ارجاعات را به خود اختصاص داده است. پُراستادترین نشریه در این حوزه، مجله پیش‌بینی فناوری و تغییر اجتماعی است.

تحلیل شبکه‌ای و خوشه‌بندی زمانی مقالات نشان می‌دهد که پژوهش در حوزه «نقش دانشگاه در نوآوری اجتماعی» از مرحله توصیف مفهومی به سوی **بلوغ نظری و کاربردی** حرکت کرده است. در مرحله نخست (قبل از ۲۰۱۹)، تمرکز بر مدیریت محیط‌زیست و توسعه پایدار بستر اولیه را برای پیوند دانشگاه با مسائل اجتماعی فراهم ساخت. دوره دوم (۲۰۱۹-۲۰۲۰) شاهد **تثبیت**

مفهوم نوآوری اجتماعی و همگرایی آن با اهداف توسعه پایدار بود که این مفهوم را از یک ابزار سیاستی به یک حوزه علمی هسته‌ای ارتقاء داد (Moulaert, 2013; Avelino et al., 2019). مرحله سوم (۲۰۲۱-۲۰۲۲) گذار از مفهوم‌پردازی به رویکرد اکوسیستمی و شبکه‌ای را نشان داد، که در آن تعامل چندبخشی و حضور فعال دانشگاه به‌عنوان گُشگر محوری برجسته شد (Bayuo, Chaminade & Göransson, 2020; Bellandi, Donati, & Cataneo, 2021). از سال ۲۰۲۲ به بعد، تمرکز پژوهش‌ها به سمت سنجش عملکرد، مقیاس‌پذیری، و ارزیابی مدل‌های اقتصادی و حکمرانی نوآوری اجتماعی تغییر یافته است که نشان‌دهنده مرحله بلوغ و نهادینه‌سازی این حوزه است (Petersen & Kruss, 2021).

چهار خوشه مفهومی استخراج‌شده در این تحلیل، یعنی نوآوری سیستمی برای پایداری، حکمرانی و کارآفرینی اجتماعی، آموزش و توانمندسازی، و دانشگاه به‌عنوان گُشگر محوری، به ترتیب زمانی با یکدیگر همپوشانی یافته و به‌وضوح نشان می‌دهند که دانشگاه نقش پیونددهنده و تسهیل‌گر میان تمامی ابعاد نوآوری اجتماعی است. دانشگاه‌ها با ایفای مأموریت سوم و توسعه مدل‌های ماریچ سه‌گانه و چهارگانه هم در تولید و کاربرد دانش اجتماعی و هم در هم‌تولید ارزش و سیاست‌گذاری‌های اجتماعی نقشی تعیین‌کننده دارند (Carayannis & Campbell, 2017; Arocena & Sutz, 2021).

نتایج این مطالعه چند مسیر کلیدی را برای پژوهش‌ها و سیاست‌گذاری‌های آتی ترسیم می‌کند:

۱. پژوهش‌های طولی و چندسطحی: برای درک سازوکارهای انتقال از نوآوری‌های محلی به سطح ملی و بین‌المللی و فرایند نهادینه‌سازی، انجام مطالعات میان‌رشته‌ای، و چندسطحی (میکرو- مزو- ماکرو) ضروری است (Camelo-Ordaz et al., 2025).

۲. توسعه چارچوب‌های جامع سنجش و ارزیابی: طراحی شاخص‌های چندبُعدی همچون شاخص نوآوری اجتماعی منطقه‌ای^۱ برای ارزیابی تأثیر اجتماعی، پایداری اقتصادی، و تغییر نهادی نوآوری اجتماعی، از اولویت‌های مهم پژوهش‌های آینده به شمار می‌آید (Camelo-Ordaz et al., 2025).

۳. نهادینه‌سازی مسئولیت اجتماعی دانشگاه: دانشگاه‌ها باید مأموریت سوم و مسئولیت اجتماعی را به‌عنوان یک استراتژی کلان در مدیریت و آموزش خود ادغام و نقش خود را به‌عنوان بازیگر کلیدی شبکه‌های نوآوری اجتماعی تقویت کنند (Bayuo et al., 2020; Petersen & Kruss, 2021).

۴. حرکت از نظریه به عمل و مقیاس‌پذیری: تمرکز بر مرحله «پیاده‌سازی و سنجش» با هدف ارتقاء اثربخشی و توسعه مدل‌های کسب‌وکار و حکمرانی پایدار، جریان غالب آینده خواهد بود (Avelino et al., 2019).

بر اساس این تحلیل، نوآوری اجتماعی دانشگاهی پدیده‌ای چندبُعدی و میان‌رشته‌ای است که موفقیت آن در گروی هم‌افزایی چهار مؤلفه اصلی است: چارچوب‌های سیستمی و اقتصادی، حکمرانی مشارکتی، آموزش و توانمندسازی، و مأموریت سوم دانشگاه. آینده پژوهش و عمل در این حوزه به میزان توان دانشگاه‌ها در نهادینه‌سازی این مؤلفه‌ها و ایجاد چارچوب‌های ارزیابی جامع وابسته است. چنین رویکردی نه تنها به ارتقاء کیفیت زندگی و شمول اجتماعی کمک می‌کند، بلکه دانشگاه را به گُشگری تحول‌آفرین در توسعه پایدار تبدیل خواهد کرد.

References

- Alvarenga, M., Aguiar Dutra, A. R., Fernandez, F., Thomé, R. L., Junges, I., Nunes, N., & Guerra, J. B. S. O. D. A. (2024). Proposal for a model integrating sustainability and social innovation in higher education institutions. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 25(4), 728-743. <https://doi.org/10.1108/IJSHE-07-2021-0301>
- Arocena, R., & Sutz, J. (2021). Universities and social innovation for global sustainable development as seen from the south. *Technological forecasting and social change*, 162, 120399. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2020.120399>
- Avelino, F., Wittmayer, J. M., Pel, B., Weaver, P., Dumitru, A., Haxeltine, A., ... & O'Riordan, T. (2019). Transformative social innovation and (dis) empowerment. *Technological Forecasting and Social Change*, 145, 195-206. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2017.05.002>
- Babu, M. M., Dey, B. L., Rahman, M., Roy, S. K., Alwi, S. F. S., & Kamal, M. M. (2020). Value co-creation through social innovation: A study of sustainable strategic alliance in telecommunication and financial services sectors in Bangladesh. *Industrial Marketing Management*, 89, 13-27. <https://doi.org/10.1016/j.indmarman.2020.06.003>
- Bayuo, B. B., Chaminade, C., & Göransson, B. (2020). Unpacking the role of universities in the emergence, development and impact of social innovations—A systematic review of the literature. *Technological Forecasting and Social Change*, 155, 120030. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2020.120030>
- Bellandi, M., Donati, L., & Cataneo, A. (2021). Social innovation governance and the role of universities: Cases of quadruple helix partnerships in Italy. *Technological Forecasting and Social Change*, 164, 120518. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2020.120518>
- Benneworth, P., & Cunha, J. (2015). Universities' contributions to social innovation: reflections in theory & practice. *European journal of innovation management*, 18(4), 508-527. <https://doi.org/10.1108/EJIM-10-2013-0099>
- Benzies, K. M., Nicholas, D. B., Hayden, K. A., Barnas, T., de Koning, A., Bharwani, A.,... & Day, J. (2024). Defining social innovation for post-secondary educational institutions: a concept analysis. *Humanities and Social Sciences Communications*, 11(1), 1-11. <https://doi.org/10.1057/s41599-024-03236-6>
- Carayannis, E. G., & Campbell, D. F. (2017). Quadruple and quintuple helix innovation systems. In *European Meetings on Cybernetics and Systems Research Vienna* (Vol. 25). <https://doi.org/10.3917/inno.pr1.0023>
- Caulier-Grice, J., Davies, A., Patrick, R., & Norman, W. (2012). Defining social innovation. *A deliverable of the project: "The theoretical, empirical and policy foundations for building social innovation in Europe" (TEPSIE), European Commission—7th Framework Programme, Brussels: European Commission, DG Research*, 22.
- Científico, F. C., & Tecnológico, A. C. (2018). Nuevos enfoques de la innovación: Inclusión social y sostenibilidad. *Colección innovación social*. https://www.foroconsultivo.org.mx/FCCyT/documentos/Innovacion_social_Tomo_1_20, 18.
- Cosimato, S., & Troisi, O. (2015). Green supply chain management: Practices and tools for logistics competitiveness and sustainability. The DHL case study. *The TQM Journal*, 27(2), 256-276. <https://doi.org/10.1108/TQM-01-2015-0007>
- Cui, M., Pan, S. L., Newell, S., & Cui, L. (2017). Strategy, resource orchestration and e-commerce enabled social innovation in rural China. *The Journal of Strategic Information Systems*, 26(1), 3-21. <https://doi.org/10.1016/j.jsis.2016.10.001>
- Edwards-Schachter, M., & Wallace, M. L. (2017). 'Shaken, but not stirred': Sixty years of defining social innovation. *Technological Forecasting and Social Change*, 119, 64-79. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2017.03.012>
- Fischer, B., Guerrero, M., Guimón, J., & Schaeffer, P. R. (2021). Knowledge transfer for frugal innovation: where do entrepreneurial universities stand?. *Journal of Knowledge Management*, 25(2), 360-379. <https://doi.org/10.1108/JKM-01-2020-0040>

- Franz, H. W., Hochgerner, J., & Howaldt, J. (Eds.). (2012). *Challenge social innovation: potentials for business, social entrepreneurship, welfare and civil society*. Springer Science & Business Media. <https://doi.org/10.1007/978-3-642-32879-4>
- Guadarrama, V., & Acosta, A. (2016). *Ecosistema De Innovación Social En México. Foro Consultivo Científico y Tecnológico*. ISBN: 978-607-9217-47-1
- Haxeltine, A., Avelino, F., Pel, B., Dumitru, A., Kemp, R., Longhurst, N., ... & Wittmayer, J. M. (2016). A framework for transformative social innovation. *TRANSIT working paper*, 5(5).
- Howaldt, J., & Kopp, R. (2012). Shaping social innovation by social research. In *Challenge social innovation: Potentials for business, social entrepreneurship, welfare and civil society* (pp. 43-55). Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-642-32879-4_3
- Leising, E., Quist, J., & Bocken, N. (2018). Circular Economy in the building sector: Three cases and a collaboration tool. *Journal of Cleaner production*, 176, 976-989. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.12.010>
- Málovics, G., Bajmócy, Z., Csernák, J., Fehér, B., Frigyik, M., Juhász, J., ... & Szerencsés, R. (2025). The potential role of university community engagement in supporting transformative social innovation—experiences from Hungary. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 38(1), 366-396. <https://doi.org/10.1080/13511610.2024.2399605>
- Marchant-Pérez, P., & Ferreira, J. J. (2024). Integrating historical approaches of university ecosystems: reviewing the literature streams and future directions. *Management Review Quarterly*, 1-60. <https://doi.org/10.1007/s11301-024-00467-4>
- Mariani, M. M., Machado, I., & Nambisan, S. (2023). Types of innovation and artificial intelligence: A systematic quantitative literature review and research agenda. *Journal of Business Research*, 155, 113364. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2022.113364>
- Moulaert, F. (Ed.). (2013). *The international handbook on social innovation: collective action, social learning and transdisciplinary research*. Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781849809993>
- Osorio, F., Cruz, F., Camargo, M., Dupont, L., & Peña, J. I. (2024). Exploring team roles for social innovation labs: Toward a competence-based role self-assessment approach. *Journal of Engineering and Technology Management*, 71, 101799. <https://doi.org/10.1016/j.jengtecman.2024.101799>
- Petersen, I. H., & Kruss, G. (2021). Universities as change agents in resource-poor local settings: An empirically grounded typology of engagement models. *Technological Forecasting and Social Change*, 167, 120693. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.120693>
- Severo, E. A., de Guimarães, J. C. F., & Dorion, E. C. H. (2017). Cleaner production and environmental management as sustainable product innovation antecedents: A survey in Brazilian industries. *Journal of Cleaner Production*, 142, 87-97. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2016.06.090>
- Sica, G., Palazzo, M., Micozzi, A., & Ferri, M. A. (2025). Leveraging on cultural and creative industries to foster social innovation: A bibliometric analysis. *Journal of Innovation & Knowledge*, 10(1), 100649. <https://doi.org/10.1016/j.jik.2024.100649>
- Sjödín, D., Parida, V., & Kohtamäki, M. (2023). Artificial intelligence enabling circular business model innovation in digital servitization: Conceptualizing dynamic capabilities, AI capacities, business models and effects. *Technological Forecasting and Social Change*, 197, 122903. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2023.122903>
- Solis-Navarrete, J. A., Bucio-Mendoza, S., & Paneque-Gálvez, J. (2021). What is not social innovation. *Technological Forecasting and Social Change*, 173, 121190. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.121190>
- Valencia-Arias, A., Rodríguez-Correa, P. A., Marín-Carmona, A., Zuleta-Orrego, J. I., Palacios-Moya, L., Pérez Baquedano, C. A., & Gallegos, A. (2024). University social responsibility strategy: a case study. *Cogent Education*, 11(1), 2332854. <https://doi.org/10.1080/2331186X.2024.2332854>

Vargas-Merino, J. A. (2025). Development and validation of a robust multidimensional scale for University Social Innovation Management (USIM). *Sustainable Futures*, 10, 101051. <https://doi.org/10.1016/j.sftr.2025.101051>